

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

**мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами**

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

Юқорида билдирилган тавсияларни иноватга олиниши бюджет ташкилотларида молиявий активлар ҳисобини юритишни янада такомиллаштириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. 2016 йил 13 апрель, № ЎРҚ-404. <https://lex.uz/acts/2931253>.

2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси (янги таҳрири). Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2019 й., 02/19/СК/4256-сон. <http://www.lex.uz/docs/4674902>.

3. Ўзбекистон Республикасининг “2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисида”ги Қонуни. 2019 йил 9 декабрь. 589-сон.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги 507-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори. <http://lex.uz>.

5. Останакулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. Т.: "IQTISOD-MOLIYA", 2009.

Интернет сайтлари:

6. <https://president.uz>

7.. <https://www.lex.uz>

Тошназарова Дилфуза
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти,
таянч докторант

Умумий таннарх ва маҳсулот бирлиги таннарх ҳисобини такомиллаштириш

Ушбу мақолада таннарх драйвери ҳамда ўзгарувчан харажатлар ва доимий харажатларга таснифлаш, таннарх драйвери ўзгариши ҳисобидан маҳсулот бирлиги таннархининг ўзгариши таҳлил қилинган.

Калитли сўзлар: Умумий таннарх, маҳсулот бирлигининг таннархи, таннарх драйвери, ўзгарувчан харажатлар, доимий харажатлар.

В данной статье даны определения на общую себестоимость, показан порядок расчета себестоимости единицы продукции. Анализируются драйвер затрат и классификация переменных затрат и постоянных затрат, изменение себестоимости единицы продукции за счет изменения драйвера затрат.

Ключевые слово: общая себестоимость, себестоимость единицы продукции, драйвер себестоимости, переменные затраты, постоянные затраты.

Таннарх драйвери (ишлаб чиқариш ҳажми ва бошқа омиллар)нинг таъсирига кўра харажатлар ўзгарувчан ва доимий харажатларга ажратилади. Таннарх драйвери деганда, таннархнинг умумий суммада ўзгаришига энг катта таъсир кўрсатадиган омилга айтилади, қайсики унинг таъсирида таннарх маълум бир боғлиқликлар асосида ўзгариб боради. Таннарх драйвери бўлиб ишлаб чиқариш ҳажми, сотиш ҳажми, меҳнат соатлари, машина соатлар, бажарилган ишлар ҳажми ва бошқа омилларни олиш мумкин.

Ўзгарувчан харажатлар маҳсулот ҳажми (фаолият даражаси)га тўғридан-тўғри мутонасиб (пропорционал) равишда ўзгарадиган харажатларга айтилади. Уларга мисол қилиб ишлаб чиқариш материал харажатлари, ишбай меҳнат ҳақи, сарфланган энергия (ёқилғи, электро-энергия) харажатларини келтиришимиз мумкин.

Доимий харажатлар ўрганилаётган даврда маҳсулот ҳажми (фаолият даражаси)нинг катта ўзгариши диапазонида миқдор жиҳатдан ўзгаришсиз қолади. Ушбу харажатларга мисол қилиб амортизация харажатлари, назоратчилар, усталар иш ҳақи, ижара тўловларини олиш мумкин.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошганлиги сабабли маҳсулот бирлигининг таннархи камайиб боради. Бунга асосий сабаб, маҳсулот бирлигига тўғри келадиган ўзгарувчан харажатлар ўзгармайди, лекин доимий харажатлар умумий суммада бўлганлиги учун маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошганлиги сабабли маҳсулот бирлигига тўғри келадиган доимий харажатлар камайиб боради. Натижада, маҳсулот бирлигининг таннархи камаяди (1-жадвал).

1-жадвал

Маҳсулот бирлиги таннархининг доимий харажатлар ҳисобидан ўзгариши

Маҳсулот бирлиги	Маҳсулот бирлигига ўзгарувчан харажат и, п.б.	Жа ми ўзгарувчан харажатлар, п.б.	Жа ми доимий харажатлар, п.б.	Жа ми харажатлар, п.б.	Маҳсулот бирлигининг таннархи, п.б.
1	2	3 = 1 x 2	4	5 = 3+4	6 = 5 / 1
2 000	10 0	200 000	300 000	500 000	250
4 000	10 0	400 000	300 000	700 000	175
6 000	10 0	600 000	300 000	900 000	150
1 0000	10 0	1000 000	300 000	1300 000	130
2 0000	10 0	2000 000	300 000	2300 000	115

Маҳсулот бирлигига тўғри келадиган ўзгарувчан харажатларни аниқлашда “Юқори-Паст Метод” (High-Low Method) формуласидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

$$\frac{\text{Маҳсулот бирлигига ўзгарувчан харажатлар}}{(\text{Юқори фаолият таннархи} - \text{Паст фаолият таннархи})} = \frac{(\text{Юқори фаолият бирлиги} - \text{Паст фаолият бирлиги})}{1}$$

Доимий харажатлар = Юқори фаолият таннархи – (Маҳсулот бирлигига ўзгарувчан харажатлар х Юқори фаолият бирлиги)

Маҳсулот бирлигининг таннархи доимий равишда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши ёки камайиши билан унинг даражаси ўзгариб туради. Чунки, маҳсулот бирлигига тўғри келадиган ўзгарувчан харажатлар ўзгармас бўлиб, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ҳар қандай даражасида ўзгармас бўлади. Доимий харажатлар эса ҳисобот даврида умумий суммада бўлади. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ортиши билан маҳсулот бирлигига тўғри келадиган доимий харажатлар миқдори камайиб боради, аксинча эса кўпаяди. Ушбу жараёни куйидаги мисолда кўриб ўтамиз:

Куйидаги жадвалда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг турли хил даражалари келтирилган (2-жадвал):

2-жадвал

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг турли даражаларида маҳсулот бирлигининг таннархи

Ма ҳсулот бирлиги	Ма сулот бирлигиг а ўзгарувча н таннарх	Жам и ўзгарувча н таннарх	Жам и доимий харажатла р	Ж ами таннар х	Ма ҳсулот бирлиги таннарх и
1	2	3 (1 х 2)	4	5 (3+4)	6 (5÷1)
600 0	73	4380 00	25000 0	68 8000	114, 67
800 0	73	5840 00	25000 0	83 4000	104, 25
100 00	73	7300 00	25000 0	98 0000	98,0 0
120 00	73	8760 00	25000 0	11 26000	93,8 3
140 00	73	1022 000	25000 0	12 72000	90.8 6

Ушбу жадвалдан кўриниб турибдики, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошиши билан маҳсулот бирлигининг таннархи пасайиши кузатиш мумкин. Бунинг асосий сабаби доимий харажатлар релевант диапазонда ўзгармас бўлганлиги учун ишлаб чиқаришнинг ҳар қандай даражасида бир хил суммани ташкил этмоқда. Маҳсулот бирлигига нисбатан эса у ёйсимон ўзгарувчан бўлади. Ўзгарувчан харажатлар маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошиши билан

мутонасиб равишда ўзгаради, шу боис улар маҳсулот бирлигига нисбатан ўзгармасдан қолади. Ушбу пропорциялар ва тенденциялар юқоридаги жадвалда ўз аксни топган.

Тадқиқот ишида, Таннарх драйвери кўрсаткичига таъриф берилди. Харажатларни қисқартириш имкониятларини топиш учун ўзгарувчан ва доимий харажатларга таснифлаш, маҳсулот ҳажмининг ошиши билан доимий харажатлар ҳисобидан маҳсулот бирлигининг таннархи камайиши амалий мисолларда кўрсатиб берилди.

Ушбу тавсияларнинг амалиётга жорий этилиши харажатларни оптималлаштириш ва қисқартириш бўйича резерв ва имкониятларни топишга хизмат қилади.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда ПҚ-4611 “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори. <https://lex.uz/ru/docs/4746049>

2. Management and Cost Accounting. 10th Edition Colin Drury Publisher: Annabel Ainscow <https://www.pdfdrive.com/management-and-cost-accounting-e183857367.html>;

Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
tayanch doktoranti

Qurilish tashkilotlarida ishlab chiqarish xarajatlarining o'ziga xos xususiyatlari

Characteristics of production costs in construction organizations

Mazkur maqolada qurilish tashkilotlarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini yuritish va uning ahamiyati to'g'risida takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: qurilish, ishlab chiqarish xarajatlari, xom ashyo, yoqilg'i, elektr energiyasi, tannarx, foyda, zarar, rentabellik.

This article provides suggestions on how to keep track of production costs in construction companies.

Keywords: construction, production costs, raw materials, fuel, electricity, cost, profit, loss, profitability.

Qurilish mamlakat iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanib, uning holati jamiyat va ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasini belgilab beradi. Qurilish asosiy vositalarni yangilash, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, ijtimoiy sohani rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Qurilishning texnologik xususiyatlari mazkur tarmoqda ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishning o'ziga xos usullari va uslublarini shakllantirishni taqozo etadi.